

20/04/2022

PUNIMI PËRFUNDIMTAR

Punëtori rajonale në shkallë të vogël e RNR në Ballkanin Perëndimor

24-25 mars 2022, Beograd, Serbi

OSHC-të që angazhohen në parandalimin dhe luftimin e etno-nacionalizmit dhe ekstremizmit të dhunshëm të krahut të djathtë

Rezultatet kryesore

OSHC-të¹ janë alarmuar nga kërcënimi në rritje i ekstremizmit të dhunshëm të krahut të djathtë (EDhKD) dhe evolucioni i mundshëm i "normalizimit" të ekstremizmit të djathtë jo të dhunshëm (EKD) dhe tipareve të tij të pandashme - etno-nacionalizmi si në Ballkanin Perëndimor (BP) ashtu edhe në BE. Potenciali i EKD-së për të përkeqësuar konfliktin politik dhe për t'u kthyer në EDhKD ka qenë shqetësues për qytetarët dhe praktikuesit në BP prej disa kohësh, pasi rrënjët e tij mund të gjurmohen në polarizimin strukturor, ankesat e grupeve dhe në paaftësinë për të zbërthyer trashëgimitë e dhunshme dhe për të adresuar etno-nacionalizmin klerik (fetar) përjashtues². Promovimi i bashkëpunimit efektiv midis OSHC-ve, duke i kuptuar nevojat dhe pikëpamjet e tyre për P/KEDh është një hap i parë kryesor drejt trajtimit të gjerë të ndikimeve të dëmshme të E(Dh)KD në BP. Për këtë arsye, RNR organizoi një takim rajonal në shkallë të vogël në Beograd me përfaqësues të OSHC-ve që punojnë drejtpërdrejt ose indirekt në P/KEDh, me qëllim të rritjes së ndërgjegjësimit, krijimit të një rrjeti, diskutimit të sfidave dhe shkëmbimit të qasjeve. Vështrimet kryesore të nxjerra nga takimi janë:

- **E(Dh)KD në BP është i zakonshëm dhe i normalizuar.** E(Dh)KD ka qenë i përhapur dhe mbizotërues në politikë, ekonomi, kulturë dhe sport, mes njerëzve të zakonshëm, të rinjve, studiuesve dhe praktikuesve. Kufijtë e paligjshmërisë nuk janë ende të qarta, prandaj E(Dh)KD operon në një zonë gri dhe ndiqet rrallë penalisht (p.sh. për gjuhën e urrejtjes, dhunën ndaj pakicave) dhe nuk trajtohet me ndërhyrje të qarta shtetërore që synojnë parandalimin dhe kundërvënien ndaj këtij fenomeni. Normalizimi i E(Dh)KD i bën përpjekjet efektive të P/KEDh në rajon të vështira.
- **Mungesa e stimuljeve nga lart-poshtë.** Mungesa e ndërhyrjeve të qarta i bën shtetet të paafta të njohin problemin e E(Dh)KD si dhe kërcënimin e saj të sigurisë në rajon. Ka mungesë të njohjes së EDhKD-së në politikat dhe veprimet e qeverive të BP. Megjithatë, nëse trajtohet me kujdes me koordinimin dhe mbështetjen e OSHC-ve lokale me përvojë, praktikuesit e linjës së parë dhe qeveritë mund të ndihmojnë për të kapërcyer hendekun dhe për të trajtuar EDhKD-në.

¹ Organizatat e shoqërisë civile.

⁽²⁾ Buljubašić, M. (do të publikohet së shpejti). Ekstremizmi i dhunshëm i krahut të djathtë (EDhKD) në Ballkanin Perëndimor: Një përmbledhje e sfidave specifike për vendin për P/KEDh. Rrjeti i Ndërgjegjësimit për Radikalizimin.

- **Problemet lokale kërkojnë zgjidhje lokale.** Nevojitet më shumë mbështetje për OSHC-të lokale dhe praktikuesit në P/KEDh. Niveli lokal duhet të ketë pronësi mbi përpjekjet e P/KEDh, kuptohet në koordinim të ngushtë me nivelin qendror. Praktikuesit duhet të identifikohen dhe të regjistrohen në trajnimet për parandalim; individët, grupet dhe komunitetet e cënueshme ndaj ideologjisë E(Dh)KD duhet të zbulohen me kujdes dhe të synohen me aktivitete parandaluese.

Çështjet kyçe të diskutimit

Çështjet kryesore të diskutimit të mbajtur në Beograd janë paraqitur në temat gjithëpërfshirëse dhe janë përshkruar shkurtimisht më poshtë.

Çfarë saktësisht duhet të parandalohet dhe të luftohet?

Nuk ka asnjë përkufizim universal të E(Dh)KD. Për të qenë në gjendje për të parandaluar dhe luftuar kërcënimet e ndryshme të sigurisë që lidhen me EKD që mund të çojnë në dhunë dhe terrorizëm, është thelbësore të kuptohet se çfarë saktësisht duhet të parandalohet ose të luftohet. Dimensionet kryesore të E(Dh)KD në BP duhet të qartësohen konceptualisht për çdo aktivitet P/KEDh. E(Dh)KD është ndërkombëtarizuar dhe integruar në politikë. Ai e përshkon jetën e përditshme dhe është rritur për shkak të ndryshimeve gjeopolitike rajonale dhe më të gjera, sundimit të pamjaftueshëm të ligjit dhe demokracisë me të meta, por gjithashtu është përshpejtuar nga përparimet teknologjike dhe krizat politike, ekonomike dhe shëndetësore. Ndikimet e huaja nëpërmjet politikës kryesore dhe aktiviteteve në internet vazhdojnë të shtrembërojnë marrëdhëniet tashmë të brishta ndëretnike dhe të ushqejnë polarizimin ideologjik, ankesat dhe traumat kolektive të gjeneratave të ndryshme nga dhuna e mëparshme. Praktikuesit përmendën, për shembull, mbështetjen ruse për grupet EDhKD, mediat e lajmeve të rreme dhe politikën e ashpër në të gjithë rajonin. Ky normalizim dhe ngritje e E(Dh)KD-së dhe mbështetja e qartë ose e nënkuptuar e institucioneve qeveritare për organizatat dhe individët që i pengojnë vlerat demokratike vazhdojnë të jenë një pengesë në perspektivën e anëtarësimit në BE të Ballkanit Perëndimor.

Karakteristikat e E(Dh)KD-së në rajon i përshtaten fushëveprimit të përkufizimit jo-ligjërish të detyrueshëm të hartuar nga BE-ja, ⁽³⁾ por duket se janë më të gjera për shkak të peizazhit kryesor dhe normativ të EKD-së dhe aktiviteteve të përhapura në një zonë gri. Megjithatë grupet e EDhKD kanë prirje të jenë në periferi, ideologjia e tyre është pjesë përbërëse e narrativeve dhe praktikave dominuese, të zakonshme të EKD-së. Praktikuesit debatuan për potencialin e ekstremizmit të dhunshëm dhe zonën e madhe gri në të cilën operon EKD-ja si një kusht dominues dhe normal në jetën e përditshme, dhe theksuan se nuk mund të ketë menaxhim të rrezikut pa vlerësim të rrezikut. Prandaj, për të qenë në gjendje të trajtojë kërcënimet e sigurisë së EDhKD-së, EKD-ja duhet të njihet dhe kuptohet më mirë në të gjithë rajonin.

Karakteristikat e E(Dh)KD në BP

Pjesëmarrësit ndanë një konsensus se E(Dh)KD-ja në BP është reciproke dhe kumulative, e karakterizuar nga etno-nacionalizmi klerik dhe racizmi përjashtues, homofobia, maskuliniteti toksik, ndjenjat anti-migrante, lidhshipi autoritar, nga një kërkim për rrënjët historike dhe lidhjet me mitet historike, duke i shtrembëruar çështjet e të drejtave të njeriut në shqetësime sigurie dhe shtrembërim të kuptimit të vlerave dhe të drejtave themelore evropiane dhe demokratike.

⁽³⁾ "Ekstremizmi i dhunshëm i krahut të djathtë përbëhet nga akte të individëve ose grupeve që përdorin, nxisin, kërcënojnë, legjitimojnë ose mbështesin dhunën dhe urrejtjen për të çuar përpara qëllimet e tyre politike ose ideologjike, të motivuara nga ideologji të bazuara në refuzimin e rendit demokratik dhe vlerave dhe të drejtave themelore, dhe të përqendruara në nacionalizmin përjashtues, racizmin, ksenofobinë dhe/ose intolerancën e lidhur me to." Bashkëpunimet e bazuara në projekte janë projekte të udhëhequra nga vendet e BE-së, me mbështetjen e Komisionit Evropian, për të nxitur shkëmbimin dhe bashkëpunimin në temat prioritare për parandalimin e radikalizimit. Informacione të mëtejshme mund të gjenden këtu: https://ec.europa.eu/home-affairs/policies/internal-security/counter-terrorism-and-radicalisation/prevention-radicalisation/project-based-collaborations_en.

Kërkimi për ndërhyrje nga lart-poshtë

Gjatë takimit, praktikuesit vunë në dukje në mënyrë të përsëritur se të gjitha vendet e BP nuk e njohin EDhKD-në si një kërcënim sigurie. Meqenëse EKD-ja është e zakonshme dhe e normalizuar, e toleruar dhe e pa adresuar qartë nga autoritetet shtetërore, mundësitë e hartimit dhe zbatimit të politikave rezonuese për parandalimin dhe kundërvënien ndaj EDhKD-së janë të komplikuar. Praktikuesit ngritën shqetësime për mungesën e pasqyrimin të nevojave komunale në politikën nga lart-poshtë, por edhe për vështirësitë e përkthimit të politikave (nëse ekzistojnë ndonjëherë) në praktikë. Sipas argumenteve të pjesëmarrësve, politikën e krijuar për të "përballuar të kaluarën" dhe politikën kundër terrorizmit nuk rezonojnë me realitetin e EDhKD-së. Mungesa e mbështetjes për P/KEDh nga lart-poshtë mund të jetë një sfidë, veçanërisht kur normalizimi është qasja kryesore ndaj një fenomeni të tillë. Për më tepër, profesionet që mund të trajtojnë potencialisht shenjat e para të radikalizimit (p.sh. mësuesit, punonjësit socialë) mund të kenë marrëdhënie problematike me autoritetet qendrore. Një mobilizim i vërtetë i individëve në institucionet publike për të avokuar për P/KEDh do të ishte një sukses i jashtëzakonshëm. Në Bosnje dhe Hercegovinë, për shembull, Iniciativa Atlantike e OSHC-ve me përvojë lokale për P/KEDh i përdor kapacitetet e saj për të ofruar mentorim për qeverinë në hartimin e politikave konkrete të parandalimit të EDhKD.

Kërkimi për ndërhyrje nga poshtë-lart

Nevojitet më shumë mbështetje për OSHC-të lokale për parandalimin dhe luftimin e EKD-së. Shumë pjesëmarrës theksuan se OSHC-të mund të ndërtojnë partneritete horizontale shumë të nevojshme me OSHC-të e tjera, institucionet publike dhe palët e interesuara në komunitetet lokale. Sipas praktikuesve, kjo ndihmon për të kapërcyer mungesën e besimit ndërmjet institucioneve publike, publikut dhe OSHC-ve. Në Shqipëri, Instituti për Demokraci dhe Ndërmjetësim ofron një praktikë që mund të kapërcejë pengesat. Për të kuptuar nevojat dhe rreziqet, ky institut bashkëpunon me qeveritë vendore, OSHC-të dhe komunitetet nëpërmjet këshillave vendorë të sigurisë publike. Këto këshilla ofrojnë mundësi për angazhimin e publikut. Ata mund të takojnë politikanë të zgjedhur, policë, prokurorë dhe praktikues të linjës së parë dhe të shprehin nevojat e tyre në lidhje me P/KEDh.

Përveç kësaj, pjesëmarrësit debatuan mbi rëndësinë e komunikimit strategjik për P/KEDh. Për të qenë efektive, aktivitetet kundër E(Dh)KD mund të markohen dhe tregtohen. Një rast shembullor është plani i dukshmërisë i Propulsion për promovimin e edukimit për mediat dhe informacionin nëpërmjet kanaleve të mediave sociale. Propulsion zhvilloi dhe reklamoi materiale edukative, të tilla si infografikë dhe broshura dhe video të shkurtra me animacion, për të ndërtuar besimin në media dhe për të zhvilluar kompetencat e edukimit për mediat dhe informacionin. Duke rritur edukimin online përmes një qasjeje kreative të komunikimit me ndikim social, mund të trajtohen keqinformimi dhe dezinformimi, e me këtë edhe EDhKD-ja.

Në të njëjtën mënyrë, u ngritën shqetësime për rregullat strikte në praktikën e P/KEDh. Praktikuesit argumentuan se aktivitetet për luftimin e EDhKD nuk duhet të përfshihen në kurthin e rregullave strikte të zbatimit, sepse përballja me fenomene gjithnjë në ndryshim ka nevojë për përshtatshmëri për të adresuar nevojat në ndryshim. Vlen të theksohet se gjatë takimit, disa aktorë shprehën pakënaqësinë e tyre me zgjidhjet e importuara më parë të P/KEDh për ekstremizmin islamik, apo aplikimin e tyre eventual për EDhKD, sepse nuk i përshtaten fushëveprimit dhe dinamikës së EDhKD dhe shpeshherë u mungon rezonimi lokal. ⁽⁴⁾ Megjithatë nga praktikuesit u ngrit çështja e identifikimit dhe tërheqjes së aktorëve përkatës në komunitetet e cënueshme, kishte një konsensus mbi rëndësinë e tërheqjes së të rinjve të cënueshëm në çdo përpjekje të P/KEDh, sepse shumë njerëz, me shumë mundësi, ndajnë simpatitë për ideologjitë kryesore, të normalizuara, të EKD. Çështjet shqetësuese për të rinjtë janë trauma shoqërore të gjeneratave të ndryshme nga ngjarjet e dhunshme të së kaluarës, mungesa e vullnetit institucional për t'u pajtuar me trashëgimitë dhe praktikën etnikisht diskriminuese dhe përjashtuese të etno-nacionalizmit klerik në jetën e përditshme, veçanërisht në arsim. Siç tha një pjesëmarrës, iniciativat për "përballje me të kaluarën"

⁽⁴⁾ Njohuritë e praktikave të mira për P/KEDh janë grumbulluar në dekadën e fundit në BE dhe SHBA. Gjatë takimit u ndanë mësimet e rëndësishme nga Qendra Kombëtare e Mbështetjes për Ekstremizmin (nl. Landelijk Steunpunt Extremisme) në Holandë. Qendra përdor, ndër të tjera, aktivitete mbështetëse për familjet dhe aktivitete shkëputëse për të parandaluar shfaqjen ose vazhdimësinë e EDhKD, bile edhe në fazat e hershme të tij. OSHC-të dhe praktikuesit mund të kontekstualizojnë një sërë praktikash të disponueshme, por të pranueshme për BP, dhe t'i zbatojnë ato në kontekste të përshtatshme. Megjithatë, praktikuesit vunë në dukje historinë, kulturën, politikën dhe nevojat specifike lokale në BP, të cilat nuk duhen injoruar. Ata theksuan se çdo aktivitet i shëndoshë për parandalimin dhe/ose kundërvënien e E(Dh)KD-së duhet të lokalizohet dhe të përshtatet për t'iu përshtatur nevojave të vendit, komunitetit dhe individëve, veçanërisht atyre në rrezik. Pronësia e P/KEDh nuk duhet të merret nga komunitetet lokale.

duken të pamjaftueshme për P/KEDh. Të gjithë praktikuesit ranë dakord se nuk ka qasje praktike efektive për trajtimin e EDhKD nga poshtë-lart. ⁽⁵⁾ Kapërcimi i këtyre pengesave mund të jetë një moment kyç për P/KEDh në BP.

Ruajtja e kujdestarëve, mbrojtja e praktikuesve

Në seminar, praktikuesit shprehën shqetësime serioze për praninë e ideologjisë së EKD, duke përfshirë edhe mes vetë praktikuesve, në qasjen për P/KEDh, si nga lart-poshtë ashtu edhe nga poshtë-lart. Paragjykimet personale dhe prania e ideologjisë së EKD tek praktikuesit mund të perceptohen si normale, për shkak të gjendjes së pranisë së zakonshme të EKD në rajon, por edhe për shkak të lidhjeve të tyre me partitë politike dominuese dhe nevojës për një punë të sigurt, veçanërisht në institucionet publike të njohura për sigurinë e punës. Sfidë për P/KEDh është se si të kapërcehen paragjykimet dhe stereotipet e praktikuesve të linjës së parë, në mënyrë që të rritet ndërgjegjësimi i tyre në lidhje me ideologjinë e EKD dhe të parandalohet etiketimi (i mëtejshëm) ose mbështetja e ekstremistëve të krahut të djathtë në praktikën e përditshme. Meqenëse praktikuesit janë një pjesë jashtëzakonisht e rëndësishme e enigmës së P/KEDh, është e rëndësishme të merren parasysh qasjet për transformimin e besimeve ekstreme dhe mbrojtjen e praktikuesve nga ndikimi i EKD.

Rekomandime

1) Më shumë kërkime/hulumtime empirike:

- të hidhet dritë mbi karakteristikat dhe dinamikën specifike sipas vendit të E(Dh)KD, dhe të kuptohen aspektet e përbashkëta dhe dallimet në të gjithë rajonin;
- të njihet dhe kuptohet se si E(Dh)KD operon në zonat gri;
- të zbërthehen kufijtë dhe ndërveprimi midis E(Dh)KD së zakonshme dhe asaj nëntokësore;

2) Ndërhyrjet nga lart-poshtë:

- politikat duhet të përshtaten nga dhe për vendet e BP;
- të fitohet mbështetje nga institucionet publike në hartimin dhe zbatimin e politikave për P/KEDh;
- të rritet ndërgjegjësimi mbi dëmshmërinë e E(Dh)KD në institucionet publike, në përputhje me politikën e BE-së për parandalimin dhe kundërvënien ndaj E(Dh)KD;
- OSHC-të lokale me përvojë të mentorojnë procesin e hartimit dhe zbatimit në mënyrë të drejtpërdrejtë ose të tërthortë (nëpërmjet p.sh. temave të gjinisë, ekonomisë, krimit);
- të inkorporohet parandalimi dhe luftimi i EKD në politika të ndryshme (p.sh. kundër terrorizmit, në arsim, kulturë).

3) Ndërhyrjet nga poshtë-lart:

- të hartohen dhe të zbatohen zgjidhje lokale të përshtatura për problemet lokale;
- të merret në konsideratë nevoja për menaxhim adaptiv të një mjedisi në ndryshim, dhe të hartohet dhe të zbatohet një qasje strategjike e komunikimit dhe fushata për P/KEDh;
- të kornizohen ndërhyrjet për P/KEDh përmes lenteve reciproke dhe/ose kumulative të radikalizimit;

⁽⁵⁾ Praktikuesit shtuan një shënim të rëndësishëm në fund të seminarit mbi rrjetëzimin në BP. Ata thanë se rrjeti RNR është i mjaftueshëm dhe nuk ka nevojë të krijohet një rrjet shtesë. Më parë, ishin nisur disa rrjete, por nuk arritën ndonjë sukses të rëndësishëm për shkak të çështjeve të ndryshme, si mungesa e kapaciteteve për të drejtuar rrjetin dhe çështjet e qëndrueshmërisë. Prandaj, RNR-ja aktuale për BP është ideale për rrjetëzimin, rritjen e ndërgjegjësimit dhe zhvillimin e ideve të bazuara në mënyrë empirike dhe zbatimin e aktiviteteve midis OSHC-ve dhe praktikuesve.

- për veprimin për P/KEDh, të identifikohen tema tërheqëse të nënkuptuara (p.sh. ekonomia, ekologjia, pozicioni ndërkombëtar, sundimi i ligjit, drejtësia sociale) më tej për përdorimin e qartë të perspektivës së ekstremizmit të dhunshëm;
- të kuptohen nevojat e komuniteteve, grupeve dhe/ose individëve (të cenueshëm), të përmirësohet kohezioni dhe ndërveprimi i komunitetit duke rregulluar mekanizma të shkëmbimit të informacionit në komunitete ndërmjet qeverive, praktikuesve dhe OSHC-ve: raste shembullore janë këshillat vendorë të sigurisë publike në Shqipëri;
- të fokusohen tek të rinjtë e cenueshëm duke iu përshtatur normave të tyre diskursive dhe performative të brezit të tyre;
- të shmanget diskursi/praktika që shkakton shqetësim emocional dhe të përdoret gjinia, ekonomia dhe të drejtat e njeriut si pika hyrëse diskursive;
- nevojiten thirrje për veprim në aktivitetet e kundërvënies;
- të merren në konsideratë implikimet e traumës historike (transmetimi kolektiv brenda gjeneratës/ndërmjet gjeneratave) dhe të përshtaten ose të riformulohen aktivitetet e "përbaljes me të kaluarën" për të parandaluar dhe/ose për t'iu kundërvënë E(Dh)KD;
- të adresohet keqinformimi/dezinformimi, fokusi të jetë në të menduarit kritik dhe edukimin mediatik, shihni qasjen ideale nga iniciativa Raskrinkavanje (shqip zbulimi, demaskimi), një praktikë e verifikimit të fakteve të medias që përfshin rajonin;
- të avokohet për heqjen e etno-nacionalizmit përjashtues, praktikave diskriminuese dhe revizionizmit historik nga shoqëria, veçanërisht në diskursin politik dhe sistemin arsimor: shembuj janë aktivitetet kundër revizionizmit historik të Fondit për të Drejtën Humanitare në Serbi, praktikat kosovare përfshirëse etnike në shkollë në komunën e Obiliqit, dhe praktikat e rezistencës së nxënësve ndaj ndarjes etnike në shkollë në qytetin boshnjak Jajce;
- të identifikohen zëra të besueshëm kundër, të përdoren meme dhe influencuesit (ndikuesit) në internet (p.sh. nëpërmjet akademisë së ndikuesve në internet) për një shtrirje sa më të madhe, të shfrytëzohen përfitimet e modelit GAMMMA+;
- të vlerësohen aktivitetet e P/KEDh duke e përmirësuar efektivitetin e tyre.

4) Praktikuesit:

- të përdorin rrjete të krijuara që kanë të bëjnë me ekstremizmin e motivuar fetar, si p.sh. ekipet e lëvizshme lokale shumë-sektorësh në Bosnje dhe Hercegovinë që po krijohen aktualisht për qëllime të rehabilitimit dhe riintegritit të ekstremistëve islamikë, ose Qasja institucionale e kosovarëve për parandalimin e ekstremizmit islamik (p.sh. përfshirja e politikanëve, nëpunësve publikë, inteligjencës, policisë, këshillave komunale të sigurisë në komunitet, OSHC-ve dhe ekspertëve/praktikuesve lokalë);
- të zhvillojnë punëtori për praktikuesit dhe për trajnim të trajnerëve në nivel të kolegëve;
- të zbusin paragjykimet personale, stereotipet dhe elementet e ideologjisë së EKD midis praktikuesve;
- të përdorin ligjërim që do të ishte tërheqës për praktikuesit me ideologji të krahut të djathtë.

Praktikat përkatëse

1. Hulumtimi i RNR-së në Ballkanin Perëndimor mbi "[Ekstremizmin e dhunshëm të krahut të djathtë në Ballkanin Perëndimor](#)" (2022)
2. Në Serbi, [OSHC-të që merren me radikalizimin dhe ekstremizmin](#) organizuan një tryezë të rrumbullakët për të inicuar diskutime mbi problemet, për të rritur ndërgjegjësimin e publikut dhe për të kërkuar zgjidhje të përshtatshme për mungesën e përgjigjes ndaj kërcënimit në rritje të EDhKD-së.
3. Për të trajtuar shkaqet rrënjësore të ekstremizmit të dhunshëm dhe për të ndërtuar qëndrueshmërinë e komunitetit, [Instituti për Demokraci dhe Ndërmjetësim](#) nga Shqipëria po punon për aktivitetet parandaluese përmes Këshillave vendorë të sigurisë. Këshillat veprojnë si mekanizëm referues që përbëhet nga politikanë lokalë, policia, prokurorët dhe qytetarët. Duke rritur bashkëpunimin ndërmjet aktorëve joshitetorë dhe shtetërorë, mund të rritet ndërgjegjësimi për çështjet e ekstremizmit (të dhunshëm).
4. [Iniciativa Atlantike nga Bosnja dhe Hercegovina](#) organizon seminare me përfshirje të shumë sektorëve në komunitete me praktikues të linjës së parë (gjyqësori, policia, punëtorët socialë, psikologët, OSHC-të, politikanët lokalë dhe zyrtarët e sigurisë) për njohjen e treguesve të zbulimit të hershëm dhe trajtimin e individëve në rrezik dhe familjeve të tyre. Përveç kësaj, punonjësit socialë dhe psikologët që punojnë në qendrat për punë sociale dhe qendrat për shëndetin mendor janë të regjistruar në programet e trajnimit të trajnerëve në nivel të kolegëve që synojnë t'u mësojnë praktikuesve ndërhyrje të ndryshme për të parandaluar EDhKD-në.
5. Për t'iu kundërvënë ndikimit keqdashës të ekstremizmit në internet, Qendra e Burimeve Rinore në Bosnje dhe Hercegovinë përdor iniciativën [Qytetarët kundër terrorizmit \(CAT\)](#). Iniciativa tërheq kryesisht të rinjtë përmes memeve në Facebook dhe Instagram që tallen me ideologjinë e krahut të djathtë, por edhe nëpërmjet podkasteve, një akademie të fushatës digjitale për të rinjtë dhe një patrullë CAT (d.t.th. ndërveprimi i komunitetit me individë/grupe të shquara dhe shembuj të personave për t'u ndjekur nga të rinjtë, i disponueshëm nëpërmjet YouTube).
6. [Nisma Resonant Voices \(Propulsion, Rrjeti Ballkanik i Gazetarisë Hulumtuese dhe Groundscout\)](#) përdor histori origjinale të gazetarëve hulumtues mbi radikalizimin, gjuhën e urrejtjes, propagandën, dezinformimin, ndikimin e huaj dhe qeveritë autokratike për të rritur ndërgjegjësimin në të gjithë Ballkanin Perëndimor, diasporë dhe më gjerë.
7. Në Kosovë, [Aktiv](#) realizoi emisionin politik televiziv Sporazoom (shqip Marrëveshje) që synon të zgjidhë çështje të rëndësishme politike, të iniciojë debate dhe të mundësojë përfshirjen e publikut duke ofruar mundësi për t'u bërë drejtpërdrejt pyetje politikanëve lokalë. Emisioni politik informoi në mënyrë implicite publikun në Kosovë dhe jashtë saj për çështjet e ekstremizmit dhe ngriti ndërgjegjësimin për problemet që mund të shkaktohen nga incidente të mundshme të dhunshme.
8. [Qendra DamaD](#) në Novi Pazar, Serbi, ofroi dhe mbështeti krijimin e mekanizmave të referimit (p.sh. policia, prokurorët, shkollat, klubet sportive, institucionet fetare, mediat, OSHC-të) për P/KEDh në komunitetin e tyre lokal.

Aktivitetet e mëtejshme

Duke i marrë parasysh këto rekomandime, duhet të organizohen takime të mëtejshme për të diskutuar qasjet e mundshme të parandalimit dhe/ose kundërvënies dhe si të kapërcehen sfidat specifike, të shkëmbehen njohuritë dhe praktikat, si dhe të lidhen praktikuesit në BP. Përveç kësaj, punëtoritë e ardhshme duhet të përfshijnë trajnime shumë të nevojshme mbi qasjet e komunikimit strategjik në P/KEDh për OSHC-të dhe praktikuesit.

Materiale për lexim

1. RAN in the Western Balkans Paper [Violent Right-Wing Extremism in the Western Balkans](#) (2022)
2. Që nga viti 2017, RNR ka avokuar për aplikimin e modelit GAMMMA+ për praktikuesit. Është një mjet praktik për hartimin, planifikimin dhe zbatimin e çdo fushate alternative dhe/ose me narrative kundërshtuese. Në vitin 2019, Grupi i Punës për Komunikimin dhe Narrativat i RNR e përditësoi modelin, shih [këtu](#).
3. Në disa vitet e fundit, njohuri të mëdha janë prodhuar për E(Dh)KD në Serbi. Libri i redaktuar nga Valery Perry [Extremism and Violent Extremism in Serbia: 21st Century Manifestations of a Historical Challenge](#) ofron, ndër të tjera, njohuri intriguese kërkimore mbi dinamikën online të EdhKD në Serbi. Predrag Petroviq dhe Isidora Stakiq nga Qendra e Beogradit për Politikën e Sigurisë publikuan një raport të vlefshëm [mbi gjendjen e ekstremizmit](#) në Serbi. Predrag Petroviq dhe Marija Ignjatijeviq publikuan tekstin [Migrants are leaving, but hatred remains – the anti-migrant extreme right in Serbia](#) Ata e shqyrtojnë çështjen specifike të aktiviteteve anti-migrante dhe kryqëzimet e tyre me EDhKD-në. Komiteti Serb i Helsinkit ka botuar, ndër të tjera, dy publikime për EKD në Serbi, të dyja të redaktuara nga Izabela Kisiq [ekstremizmi i djathtë në Serbi](#) 4> dhe [rritja e së djathtës: rasti i Serbisë – ekstremizmi, terrorizmi dhe luftëtarët e huaj](#). Masha Vukçević Marković, Aleksandra Nicović dhe Marko Zhivanović kanë hetuar në mënyrë sasiore faktorët e ndjeshmërisë ndaj radikalizimit tek të rinjtë, shih [këtu](#).
4. Iniciativa Atlantike ofron njohuri të ndryshme, por të vlefshme për P/KEDh, për shembull mbi [ekstremizmin etno-nacionalist në Bosnje dhe Hercegovinë, gjininë dhe ekstremizmin](#) dhe [traumën dhe ekstremizmin kolektiv ndërmjet gjeneratave](#). Byroja e Konfliktit dhe Operacioneve të Stabilizimit e Shteteve të Bashkuara të Amerikës, Sistemet e Menaxhimit Ndërkombëtar dhe Iniciativa Atlantike ka publikuar një [hulumtim të vlefshëm për P/KEDh në Bosnje dhe Hercegovinë](#).
5. Për [ekstremizmin në internet në Maqedoninë e Veriut](#), punimi i Simeon Dukiq ofron njohuri interesante mbi aktivitetet e EDhKD, efektet e historisë, polarizimin, ankesat dhe dinamikën specifike në internet. Punimi ofron rekomandime konkrete për P/KEDh në Maqedoninë e Veriut.
6. Publikimi i [shkageve kryesore të rritjes së etno-nacionalizmit](#) dhe rritjes së [ekstremizmit në të djathtë paraqet rritjen e ngadaltë por shkatërruese të EKD në Mal të Zi](#). Publikimet ofrojnë informacion mbi shkaqet rrënjësore të EDhKD dhe kanë potencialin për t'u përdorur për hartimin e aktiviteteve të P/KEDh.
7. [Doracaku i RNR mbi programin e trajnimit për P/KEDh](#) është një udhëzues i rëndësishëm për trajnerët dhe politikëbërësit në fushën e ekstremizmit të dhunshëm. Programi i trajnimit ofron udhëzime praktike me sfida dhe zgjidhje që janë të zbatueshme në situata të ndryshme.